

A SZERVEZETI BŰNÖZÉS TÖRTÉNETE, ELMÉLETI ÉS GYAKORLATI KÉRDÉSEI**

1. BEVEZETÉS

E tanulmány egy nagyobb lélegzetvételű kutatás előzetes eredményeinek ismertetésére hivatott. A vizsgálat célja a szervezeti bűnözés¹ főbb jellemzőinek feltérképezése hazánkban, különösen a rendszerváltozást követő időszakról napjainkig. A kutatás egyik célkitűzése, hogy javítsa az együttműködést az ellenőrző hatóságok, a büntető igazságszolgáltatási szervek, valamint az üzleti szektor képviselői között annak érdekében, hogy hatékonyabban lehessen fellépni a vállalati bűnözéssel szemben. Alapvető érdek, hogy megértsük, milyen tényezők játszanak szerepet a szervezeti és fehérgalléros bűncselekmények kialakulásában. Ennek egyik oka, hogy e cselekmények óriási morális károkat okoznak a társadalomban, rombolják az intézményekbe vetett állampolgári bizalmat, és a közbizalmat is aláássák.² A kutatás célja, hogy mélyebb ismeretekre tegyünk szert az elkövetés főbb okai és körülményei vonatkozásában, továbbá ezen ismeretek birtokában hatékony megelőzési és büntetési mechanizmusokat vázoljunk fel. A vizsgálat fő célkitűzése, hogy valamennyi releváns adatot összegyűjtsön és kialakítsa a vállalati bűnözés elméleti keretét a posztszocialista közép-kelet-európai országok szempontjából. Ennek keretében a vizsgálat kiterjed arra is, hogy milyen komplex összefüggések és kölcsönhatások tapasztalhatók a magyar vállalati bűnözés és a magyar piacgazdaság működése között.³

E tanulmányban összegzem a *fehérgalléros* és *szervezeti bűnözés* fogalmi hátterét, kialakulását és főbb elméleti megközelítéseit. Ismertetem a hazai gazdasági szféra legfontosabb ismérveit, elemzem az eddigi kutatási eredményeket, továbbá a fellelhető hivatalos statisztikai adatokat annak érdekében, hogy képet kapjunk a vállalati bűnözés terjedelméről hazánkban.

* PhD, egyetemi adjunktus, ELTE ÁJK, Kriminológiai Tanszék.

** A kutatás a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával valósul meg (nyilvántartási szám: FK124968).

¹ Jelen tanulmányban a szervezeti és a vállalati bűnözést szinonim fogalomként használom, az angol *corporate crime* magyar megfelelőjeként.

² JÁVOR István – JANCSCS David: „The Role of Power in Organizational Corruption. An Empirical Study” *Administration & Society*, 2016/5. 527–558. o.

³ TÓTH Mihály: „Piacgazdaság és büntetőjog” In: Lévay Miklós (szerk.): *A piacgazdaság kiépülése és a gazdasági bűnözés*. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1995. 4–35. o.

2. A SZERVEZETI BŰNÖZÉS ELMÉLETI MEGALAPOZÁSA

A szervezeti/vállalati bűnözés (*corporate crime*) fogalmának kialakulása Sutherland fehérgalléros bűnözés (*white-collar crime*) definíciójához nyúlik vissza. A fehérgalléros bűnözés fogalmát először Edwin H. Sutherland használta 1939-ben, az Amerikai Szociológiai Társaság konferenciáján. 1949-ben megjelent könyvében Sutherland a következőképpen határozta meg a fehérgalléros bűnözést: „*may be defined approximately as a crime committed by a person of respectability and high social status in the course of his occupation*”. Azaz „közelítőleg olyan bűncselekményként lehet meghatározni, amit egy jó hírű és magas társadalmi státuszú személy foglalkozási körében követ el”.⁴ Sutherland főleg a nagy cégek vizsgálatával foglalkozott, tehát azzal a területtel, amelyet ma vállalati bűnözésnek (*corporate crime*) nevezünk. Ezek nagy része a gazdasági bűnözés (*economic crime*), a foglalkozás körében elkövetett törvényszegések (*occupational crime*) vagy a hatalommal való visszaélés (*abuse of power*) kategóriájába tartozik. Említett előadásában Sutherland számos példát sorolt gazdasági és politikai korrupcióra, vesztegetésre, csalásokra, bennfentes kapcsolatokra épülő csalásokra, csalárd csödre, adócsalásra, biztosítási csalásokra, megtévesztő hirdetésekre, értékpapírokkal kapcsolatos bűncselekményekre, sikkasztásokra, munkaügyi visszaélésekre. Mint látjuk, ma a fehérgalléros bűnözés fogalmát olyan ernyőfogalomnak tekinthetjük, amely számos gazdasági, foglalkozási és vállalati bűncselekményt foglal magába. Helmkamp, Ball és Townsend definíciója szerint minden „olyan illegális vagy etikátlan cselekmény, amely sérti a közbizalmat, amelyet egy tisztességes és magas társadalmi státuszú személy vagy szervezet követ el, általában jogszerű foglalkozási tevékenysége körében, személyes vagy szervezeti nyereség céljából”.⁵

Számos oka van annak, hogy miért olyan nehéz kutatni ezt az igen magas latenciával rendelkező bűncselekménytípust. Napjainkban – és ez mit sem változott a történelmi idők során – egy-egy ország társadalmi és gazdasági berendezkedése sikerként a pénzügyi nyereségeket, a jóllétet könyveli el, minek következtében az állami kulcsintézmények szemet hunynak e cselekmények elkövetése fölött, sőt néhány esetben akár ösztönzik is ezeket.

Sutherland arra is felhívja a figyelmet, hogy az alsóbb osztályhoz tartozók bűncselekményeit rendőrök, ügyészek és bírák kezelik, minek során olyan büntetőjogi szankciókkal sújtják őket, mint például a pénzbírság, a börtön-, vagy akár a halálbüntetés. A magasabb társadalmi osztályhoz tartozó elkövetők bűncselekményei jó néhány esetben semmilyen hivatalos következménnyel nem járnak, vagy legfeljebb polgári jogi kártérítési igényeket vonnak maguk után. Ritkább esetben ágazati ellenőrző szervek,

⁴ SUTHERLAND, Edwin H.: *The White Collar Crime*. Dryden, New York, 1949. 9. o.

⁵ „*Illegal or unethical acts that violate fiduciary responsibility of public trust committed by an individual or organisation, usually doing the course of legitimate occupational activity, by persons of high/respectable social status for personal/organisational gain.*” Lásd HELMKAMP, James – BALL, Richard A. – TOWNSEND, Kitty: *Definitional Dilemma: Can and Should There Be a Universal Definition of White Collar Crime?* Proceedings of the Academic Workshop. National White Collar Crime Center, 1996. 6. o.

testületek járnak el, és kvázi-büntetőjogi szankcióként figyelmeztetéseket bocsátanak ki, a cég megszüntetését rendelik el vagy visszavonják a tevékenység végzéséhez szükséges engedélyeket, és csak legvégső esetben alkalmaznak pénzbírságot vagy börtönbüntetést.⁶

Sutherland volt az első, aki szisztematikus kutatást végzett a vállalatok által elkövetett szabálysértések vonatkozásában: 70 nagy cég, különböző típusú (büntetőjogi, közigazgatási vagy polgári jogi norma) jogszabálysértéseit vizsgálta. Számos ágazati ellenőrző szerv, mint például az amerikai Federal Trade Commission (Szövetségi Kereskedelmi Bizottság), az Interstate Commerce Commission (Államközi Kereskedelmi Bizottság), az US Securities and Exchange Commission (SEC – Értékpapír- és Tőzsdébizottság), a National Labor Relations Board (NLRB – Nemzeti Munkaügyi Testület), valamint a Food and Drug Administration (FDA – az Egyesült Államok Élelmiszer- és Gyógyszerügyi Hatósága) jelentéseit elemezte. Olyan cégek visszaéléseire bukkant, mint például a General Electric, a General Motors, a Goodyear, a Procter & Gamble és a U.S. Steel. Jogszabálysértéseik széles körre terjedtek ki, ilyen volt például a kereskedelem befolyásolása, a félrevezető hirdetés, a munkaügyi szabályok megsértése, vagy éppen a jutalékkal való visszaélés. Sutherland egyik megállapítása az volt, hogy a bírósági ítéletek és a különböző szabályozó szervek elmarasztaló határozatai szinte alig befolyásolták a vállalatok társadalmi megítélését, részvényeik árát.

Sutherland koncepciója ellentmondott annak az akkori közmegegyőződésnek, hogy a bűnözők az alacsony társadalmi státuszú, deviáns, marginalizálódott rétegekből kerülnek ki. Rámutatott arra, hogy a gazdag és tiszteletre méltó emberek bűncselekményei nemcsak ténylegesen léteznek, hanem jelentős pénzügyi veszteségeket is okoznak, sőt úgy tűnik, hogy ezek képezik a bűncselekmények egyik legsúlyosabb típusát. Sutherland fehérgalléros bűnözés-elméletével megváltoztatta az addigi kriminológiai gondolkodást a bűnözésről, ugyanakkor azonban számos kérdést és kétséget is teremtett teóriájával. Definíciója az elkövető jellemére fókuszál, nem pedig az elkövetett bűncselekményre. Különösen érdekesnek bizonyultak a fehérgalléros bűncselekmények, mivel úgy vélték, hogy a hagyományos bűnözők lőfegyvereket vagy kést használnak ahhoz, hogy ellopjanak valamit, és nem dokumentumokra vagy számítógépes eszközökre támaszkodnak a bűnelkövetés céljából.⁷ E ponton érdemes kiemelni, hogy az elkövető társadalmi helyzete hogyan befolyásolja az általa elkövetett cselekmények jellegét, a társadalom és a bűnüldöző szervek e cselekményekre gyakorolt reakcióját és végső következményeit, annak büntetését. A fehérgalléros bűncselekmények csakúgy, mint a vállalati bűncselekmények az üzleti és/vagy kormányzati szakemberek által elkövetett, pénzügyileg motivált bűncselekmények.

Friedrichs szerint a fehérgalléros bűnözés fogalma alá esik minden olyan illegális, tiltott és bizonyíthatóan káros cselekmény, amely sérti a köz- vagy magánbizalmat, továbbá amelyet törvényes és tiszteletre méltó intézmények vagy egyének követnek el annak érdekében, hogy anyagi előnyökre tegyenek szert, vagy hogy széles körű

⁶ SUTHERLAND, Edwin H.: „White-Collar-Criminality” *Sociological Review*, 1940/1. 7. o.

⁷ WEISBURD, David – WARRING, Elin: *White Collar Crime and Criminal Careers*. Cambridge University Press, Cambridge, 2001. 9. o.

hatalmukat, kiváltságaikat és privilégiumaikat fenntartsák.⁸ Mint Friedrichs hangsúlyozza, a fehérgalléros bűnözés fennállásának megállapításához az alábbi szempontokat kell figyelembe venni: a *kontextust*, amelyben az illegális tevékenységet végzik (társasági, kormányzati szerv); a *szintet* a szervezeten belül (egyéni, munkacsoport, teljes szervezet); az *elkövető státuszát* vagy *pozícióját*; az *elsődleges áldozatokat* (társadalom vagy egyéni ügyfél); a *kár* fő formáját (gazdasági vagy fizikai sérülés), illetve a *jogi klasszifikációt* (polgári, büntető vagy ágazati normasértés és konkrétan milyen cselekmény, például csalás, sikkasztás, vesztegetés).

3. A FEHÉRGALLÉROS/VÁLLALATI BŰNÖZÉS: RÖVID TÖRTÉNETI KITEKINTÉS

Az egyik elsőnek vélt fehérgalléros bűneset és az arra való reagálás jogi konstrukcióját a 15. századi Angliában jegyezték fel.⁹ A *Carrier-ügyben* egy flamand kereskedő felbérelt egy angol fuvarozót gyapjúbálák szállítására, de az angol fuvarozó ahelyett, hogy Southamptonba szállította volna a gyapjúbálákat, megtartotta azokat magának.¹⁰ A fuvarozót letartóztatták lopás miatt, de a probléma ebben az esetben az volt, hogy az angol *common law* szerint ebben az időben csak akkor számított lopásnak e cselekmény, ha a lopás tárgya nem jogosan került a tolvaj birtokába. Ebben az esetben azonban a flamand kereskedő adta át a gyapjúbálákat a fuvarozónak. A bíró úgy ítélte meg, hogy bár a törvény nem ismeri el, hogy a fuvarozó cselekedete lopás volt, de a tett szemben ment a természet törvényeivel.

Ha az esetet a sutherlandi fehérgalléros bűnözés definíciójának szempontjából elemezzük, e cselekmény számos ponton illeszkedik a deviáns magatartások Sutherland által megfogalmazott ismérveire. Nyilvánvaló, hogy az elkövető foglalkozása körében követte el a cselekményt, és a megvalósításhoz nem használt erőszakot. Az elkövető és az áldozat között bizalmi viszony állt fenn, hiszen a kereskedő nem adta volna át értéktárgyát egy olyan személynek, akiben nem bízik meg. Ezt a cselekményt a fehérgalléros bűnözés körébe tartozónak mondhatjuk, még akkor is, ha ez – a mai felfogásban – nem egy tipikus fehérgalléros bűncselekmény.

A második korszak, amelyet érdemes kiemelni, az ipari forradalom, amely megnövelte az olyan vállalatok hatalmát, amelyek képesek voltak monopolhelyzetet létrehozni a piacon és ezáltal elnyomni versenytársaikat. A közvélemény figyelemmel kísérte ezt a viselkedést, és felháborodott a növekvő árak miatt. Ennek a jelenségnek a hatására fogadta el 1863-ban az amerikai kongresszus a *False Claims Actet* (Hamis követelésekről szóló törvény), amelyet „Lincoln-törvénynek” is neveznek: beteg lovak, nem működő fegyverek és lejárt, ehetetlen élelmiszerek eladásával akarták egyes szállítók megrövidíteni a polgárháborús időkben az unionista (északi) kormányzatot. Ez a törvény biztosította először a lehetőséget arra, hogy az ilyen cselekmények elkö-

⁸ FRIEDRICHS, David O.: *Trusted Criminals: White Collar Crime in Contemporary Society*. Wadsworth, Belmont, 1996. 6. o.

⁹ <https://money.howstuffworks.com/white-collar-crime3.htm>

¹⁰ <https://study.com/academy/lesson/history-of-white-collar-crime-developments-examples.html>

vetőit felelősségre vonják.¹¹ A következő lépés a *Sherman Antitrust Act* (Sherman-féle trösztellenes törvény) volt 1890-ben, amely a trösztök létrejöttének megelőzését, a monopóliumok elleni fellépést, a széles körű verseny biztosítását szolgálta.

Az 1914-es *Clayton Antitrust Act* (Clayton-féle trösztellenes törvény) kiegészítette a Sherman-féle törvényt, és megszüntetett néhány kiskaput, amit aztán 1927-ben az ún. *Teapot Dome*-botrányként elhíresült korrupciós ügyben is fel lehetett használni a kompromittálódott amerikai kormánytagokkal szemben. Az amerikai belügyminiszterről ugyanis kiderült, hogy kenőpénzt fogadott el egy olajcég vezetőjétől azért, hogy az állami tulajdonban álló wyomingi Teapot Dome nevű földterületet bérbe adja egy olyan kőolajtársaságnak, amelyik ott olajkitermeléssel kívánt foglalkozni.

Az 1920-as években – a mai napig gyakori – csalási módszert dolgozott ki az olasz származású *Charles Ponzi*, aki 1903-ban teljesen vagyontalanul költözött Amerikába, és mosogatóként kezdett el dolgozni egy étteremben.¹² Ám nagyratörő álmai voltak, amelyeket magabiztos és karizmatikus személyiségének révén igyekezett elérni. Amikor kapott egy levelet egy spanyol cégtől, amelyben egy válaszkupon volt található, az az ötlete támadt, hogy nemzetközi válaszkuponokat vásárol egy adott országban, majd egy másik országban ezeknek a kuponoknak a beváltásakor ezeknél értékesebb bélyegekhez jut.

Ehhez más országok ügynökeit használta, akiknek pénzt küldött, hogy megvásárolják és elküldjék neki a nemzetközi válaszkuponokat. E cserék útján 400 százalékos eredményt sikerült elérnie. Ám még mindig nem volt elégedett az általa elért nyeregséggel, ezért elkezdte összegyűjteni a befektetőket azzal, hogy megígérte nekik, 50 százalékos hozamot ad nekik 45 napig, majd a második 45 nap után ezt is megduplázza. Annak érdekében, hogy ezeket a befektetőket 45 vagy 90 nap után kifizesse, más befektetők pénzét használta fel. Módszere addig működött, amíg a *The Boston Post* vizsgálódni nem kezdett abból a célból, hogy valamennyi befektető visszakapja a pénzét. Végül Ponzi ellen postai csalás miatt emeltek vádat, és 14 év börtönbüntetésre ítélték. Az ún. *Ponzi-átverés* alapvető koncepciója, hogy magas kamatokat ígér, alacsony kockázat mellett a befektetőnek.¹³ Amint láttuk, ebben az esetben is az újságírók játszottak fontos szerepet egy olyan csalás kiderítésében, amelyet egy személy követett el sok befektető kárára.

4. A SZERVEZETI BŰNÖZÉS FOGALMA ÉS GYAKORLATA NAPJAINKBAN

Mai globális világunkban a vállalatoknak számos – sok esetben egymással ellentétes – elvárásnak kell megfelelniük. Beszélhetünk piaci nyomásról, a tulajdonosok elvárásairól, az alkalmazottak elképzeléseiről, valamint fontos megemlíteni azt a konkrét (társadalmi, jogszabályi) környezetet, amelyben a cég működik. A piac folyamatos elvárást támaszt a vállalatok felé, aminek következtében állandóan magas színvona-

¹¹ <https://study.com/academy/lesson/history-of-white-collar-crime-developments-examples.html>

¹² <https://www.biography.com/crime-figure/charles-ponzi>

¹³ <https://www.investopedia.com/terms/p/ponzischeme.asp>

lon kell teljesíteniük, hiszen ha nem így járnak el, csökken a piacon betöltött szerepük, ami végső esetben a cég csődjét is jelentheti. A vállalkozás tulajdonosai a minél magasabb profit elérését szeretnék, ez az érdek azonban nincs feltétlenül összhangban a piac által támasztott elvárásokkal. Az alkalmazottak nyugodt, egészséges munkakörnyezetet és reális fizetéseket várnak el a cégtől. A tágan értelmezett környezet pedig megadja azokat a szabályrendszereket, amiknek minden körülmény között meg kell felelnie a vállalatnak. A fentiekből kitűnik, hogy számos – sok esetben egymással ellentétes – érdeknek kell eleget tenni egyszerre, amely magába hordozza a visszaélések lehetőségét.

Az 1970-es évektől a fehérgalléros bűnözésre vonatkozó elméletek két nagy csoportra bomlanak aszerint, hogy szervezeti vagy egyéni az elkövetés.

A foglalkozás körében elkövetett bűncselekményeket (*occupational crime*) olyan jogtalan és káros, pénzügyileg motivált cselekményekként definiálják, melyeket egy törvényes és tiszteletre méltó foglalkozás gyakorlása/állás betöltése során követnek el. Ilyenek például a kiskereskedelemhez, szolgáltatáshoz kapcsolódó bűncselekmények vagy a munkavállalók által elkövetett cselekmények.¹⁴ Jelen esetben az eredeti sutherlandi meghatározáshoz képest a társadalmi státuszról a foglalkozás jellegére kerül át a hangsúly.

A szervezeti bűnözés (*corporate crime*) azon jogellenes és káros cselekményeket foglalja magában, melyet egy cég alkalmazottai követnek el a céges (vagy egyéni) érdekek előremozdítása érdekében. Formái a szervezeti lopás, a szervezeti pénzügyi manipuláció és a szervezeti politikai korrupció.¹⁵

A wisconsini egyetem két szociológus professzora, *Marshall Clinard* és *Peter Yeager* 1980-ban megjelent *Corporate Crime* című, máig alapműnek számító könyvében a következőképpen határozta meg a szervezeti bűncselekményeket: „*corporate crime is any act that is committed by corporations which is punishable by the state, regardless of whether it is punished under administrative, civil, or criminal law*”¹⁶, vagyis „vállalatok által elkövetett bűncselekmény minden olyan állam által büntetendő cselekmény, amelyet társaságok követnek el, tekintet nélkül arra, hogy az közigazgatási jogi, polgári jogi vagy büntetőjogi normába ütközik”. E definíció a fehérgalléros bűncselekményeknél már meghatározott elemeket használ, a kört azonban a társaságokra, az azok által elkövetett cselekményekre szűkíti. Emiatt a cégek jog sértései ellen elsősorban az állam kvázi-igazságszolgáltatási/államigazgatási szervei járnak el, például hazánkban a Gazdasági Versenyhivatal, a Magyar Nemzeti Bank a pénzügyek felügyeletéért és a fogyasztóvédelemért felelős alelnökének irányítása alá tartozó egyes szervezeti egységek (Hitelintézeti felügyeleti igazgatóság, Tőkepiaci és piacfelügyeleti igazgatóság) és a Fogyasztóvédelmi Főfelügyelőség. Az is kijelenthető, hogy a szervezeti bűnözés fehérgalléros bűnözés, annak azonban egy különleges típusa.

¹⁴ FRIEDRICH: i. m. 6. o.

¹⁵ FRIEDRICH: i. m. 6. o.

¹⁶ CLINARD, M. B. – YEAGER, P. C.: *Corporate Crime*. The Free Press, A Division of Macmillan Publishing, New York, 1980. 16. o.

A gazdasági bűncselekmények tágabb kört ölelnek fel, mint az előbb elemzett vállalati bűncselekmények. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a vállalati bűncselekmények a gazdasági bűncselekményeknek egy kis szegmensét adják. Az EUROPOL a következőképpen határozza meg a gazdasági bűncselekményeket: „*Economic crime, also known as financial crime, refers to illegal acts committed by an individual or a group of individuals to obtain a financial or professional advantage. The principal motive in such crimes is economic gain.*”¹⁷ Vagyis: „A gazdasági bűncselekmény (vagy pénzügyi bűncselekmény) egy vagy több személy által elkövetett olyan cselekmény, amely pénzügyi, vagy szakmai előny elérését szolgálja, a motívum ezeknél a bűncselekményeknél a gazdasági előnyszerzés.” *Tóth Mihály* definíciója szerint a gazdasági bűnözés: „a gazdálkodás menetében megvalósuló, vagy ahhoz szorosan kapcsolódó bűnözési forma, amely – akár az elkövetés módjára (gyakran a gazdálkodás legális formáinak, kereteinek felhasználásával, máskor az azokkal való visszaélés révén), akár eredményére tekintettel – alkalmas arra, hogy esetlegesen egyéni érdekek sérelmén túlmenően elsősorban és jellemzően a gazdálkodás rendjét, a gazdálkodási kötelezettségeket, a tisztességes és törvényes gazdálkodás kereteit sértse, vagy veszélyeztesse”.¹⁸ Ide tartoznak többek között a már előbb említett szervezeti bűncselekmények, a gazdálkodás rendjét sértő bűncselekmények, a versenyjogi és fogyasztóvédelmi jog megsértését magukba foglaló bűncselekmények, a vagyon elleni bűncselekmények, amelyek a gazdálkodás rendjét is sértik, és amelyeket az elkövetők jellemzően a saját érdekükben követnek el (például a sikkasztás, a hűtlen kezelés, a hanyag kezelés); valamint a közélet tisztasága elleni bűncselekmények is, ha azokat gazdasági érdekek motiválták.¹⁹ A bűncselekményi kör tehát széles spektrumon mozog, mindegyik cselekményben közös azonban, hogy egy adott gazdasági rendet sért meg. Nagyon fontos leszögezni továbbá, hogy az előbb felsorolt bűncselekmények nem értelmezhetők valamely mögöttes gazdasági jogszabály nélkül. A gazdálkodás rendjét sértő cselekmények például mindig valamilyen közigazgatási vagy polgári jogi (leginkább számviteli és adójogi) normát sértenek. Van olyan szakirodalmi álláspont, amely szerint a gazdasági bűncselekmények csak közigazgatási jogsértések, és nem a klasszikus értelemben vett bűncselekmények, mint például az emberölés vagy a testi sértés. Az utóbbi bűncselekményeket nevezzük *mala per se*-nek, azaz önmagukban rossz és káros cselekményeknek, amelyek a társadalmi együttélés alapvető normáit sértik.²⁰ Ezzel szemben a gazdasági bűncselekmények attól bűncselekmények, hogy a jog tiltja azokat, azaz a *mala prohibita* elve érvényesül. Egyes büntetőjogászok (például a német *Winfried Hassemer* és az amerikai *Sanford H. Kadish*) szerint a gazdasági bűncselekmények erkölcsileg semleges cselekmények, és amiatt büntetendők, hogy egy mögöttes jogszabály tilalmaiba ütköznek, ezért csak *mala prohibita*-nak nevezik azokat.²¹

¹⁷ <https://www.europol.europa.eu/crime-areas-and-trends/crime-areas/economic-crime>

¹⁸ GyÖRY Csaba – INZELT Éva: „Fehérgalléros, gazdasági és korrupciós bűnözés” In: BORBÍRÓ Andrea – Gönczöl Katalin – KEREZSI Klára – LÉVAY Miklós (szerk.): *Kriminológia*. Wolters Kluwer, Budapest, 2016. 459. o.

¹⁹ GyÖRY – INZELT: i. m. 458. o.

²⁰ Uo.

²¹ GyÖRY – INZELT: i. m. 461.o.

5. A FEHÉRGALLÉROS ÉS A SZERVEZETI BŰNÖZÉST MAGYARÁZÓ KRIMINOLÓGIAI ELMÉLETEK

A *kriminológia* mint tudomány a bűnözést egyrészt mint társadalmi tömegjelenséget, másrészt mint egyéni bűnelkövetést vizsgálja. E vizsgálat során attól függően fogalmaz meg a bűnelkövetésre irányuló magyarázó elméleteket, hogy a fenti két szempont közül mire helyezi a hangsúlyt. Ezen elméletek egyrészt magyarazzák a bűnözést, másrészt a bűncselekményt, valamint az adott cselekmény kriminalizációs folyamatát, és egyaránt lehetnek mikro-, makro- vagy mezoszintű magyarázatok. A *makroszintű magyarázatok* azokra a társadalmi vagy szervezeti körülményekre koncentrálnak, amelyek elősegítik a fehérgalléros bűncselekmények strukturális elkövetését. A *mikroszintű megközelítések* az elkövetőre, a bűnözésre való hajlamára összpontosítanak. A *mezoszintű elemzések* azon szituációs faktorokat veszik számba, melyek specifikus lehetőséget teremtettek a bűncselekmény elkövetéséhez.²² Friedrichs²³ az alábbi kérdéseket tartja fontosnak a fehérgalléros bűnözés vizsgálatának körében: Milyen típusú társadalmi és gazdasági berendezkedés idéz elő több fehérgalléros bűncselekményt? Milyen típusú szervezetekben követnek el több fehérgalléros bűncselekményt? Milyen szituációs tényezők járulnak hozzá a fehérgalléros bűnözés virulásához? Milyen, az elkövető személyében rejlő jellemzők járulnak hozzá ezen törvénysértések magvalósulásához?

A bűnözésmagyarázó elméleteket három nagyobb csoportba tudjuk sorolni: az első az ún. *tanulási elméletek* csoportja, amely az egyéni bűnözésmagyarázásokat foglalja össze, a második az ún. „*beteg társadalom*”-elméleteké, amelyek társadalmi bűnözésmagyarázatok, a harmadik pedig a *szervezeti kriminológia magyarázatainak* csoportja, amelynek fő kérdése a rohadt alma vs. rohadt hordó megközelítés.

Az egyéni cselekvések bűnözésmagyarázó elméletei közül a legfontosabbak *Clarke* és *Cornish* racionális döntésemélete,²⁴ Sutherland differenciális asszociációelmélete,²⁵ *Sykes* és *Matza* neutralizációs elmélete,²⁶ valamint *Hirschi társadalmi kontrollélmélete*.²⁷ A társadalmi magyarázó elméletek közül hasznos számunkra *Durkheim* anómiaelmélete,²⁸ *Merton* strukturális anómiaelmélete,²⁹ *Agnew* felülvizsgált feszült-

²² VAUGHAN, Diane: „Beyond macro-and micro-levels of analysis, organizations, and the cultural fix” In: Pontell, Henry – Geis, Gilbert (eds.): *International Handbook of white-collar and corporate crime*. Springer, New York, 2007. 3–24. o.

²³ FRIEDRICHS, David O.: *Trusted Criminals, White Collar Crime in Contemporary Society*. (4th Edition.) Wadsworth, Belmont, 2009. 221. o.

²⁴ CLARKE, Ronald – CORNISH, Derek: „Modeling offenders’ decisions” In: Tonry, M. – Morris, N. (eds.): *Crime and justice – An Annual Review of Research*, 6. 1985. 147–185.o.

²⁵ SUTHERLAND, Edwin H.: *Principles of criminology*. (3rd ed.) Lippincott, Philadelphia, 1939.

²⁶ Lásd részletesen MATZA, David: *Delinquency and drift*. Wiley, New York, 1964; továbbá SYKES, Gresham H. – MATZA, David: „Techniques of neutralization” *American Sociological Review*, 1957/6. 664–670. o.

²⁷ HIRSCHI, Travis: *Causes of delinquency*. University of California Press, Berkeley, 1969.

²⁸ DURKHEIM, Émile: *A társadalmi tények magyarázatához*. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1978.

²⁹ MERTON, R.K.: *Társadalomelmélet és társadalmi struktúra*, VI. fejezet. Társadalmi struktúra és anomia. Osiris Kiadó, Budapest, 2002. 213–243. o.

ségelmélete,³⁰ valamint *Messner* és *Rosenfeld* intézményes anómiaelmélete.³¹ A szervezeti kultúrát leíró, magyarázó elméletek közül kiemelendő *Punch*-nak a *Suit Violence: Why managers murder and corporations kill* című műve, *Whyte*-nak a *The Organization Man*, tovább *Randall*nek az *Organization Man Revised* című tanulmánya.

A *racionális döntés* elméletét *Clarke* és *Cornish*³² dolgozta ki. Elméletük a klaszikus iskola utilitarista felfogásán,³³ továbbá a hagyományos közgazdasági döntéseméleten³⁴ alapult. Ennek értelmében egy „potenciális” elkövető azért dönt egy bűncselekmény elkövetése mellett, hogy kielégítse szükségleteit. Ezt a céltudatos viselkedést annak fényében tanúsítja, hogy a kockázatokat, erőfeszítéseket és előnyöket, amelyekhez a bűncselekmény elkövetése által jut, átgondolta. A racionális döntés elmélete szerint a bűncselekményeket ésszerűen gondolkodó emberek követik el, akik mérlegelik a lebukás esélyét, továbbá a potenciális nyereség nagyságát. *Piquero*, *Exum* és *Simpson*³⁵ a racionális döntéseméletet egyesítette a „*vágyak kontrollálása*” elmélettel, arra keresve magyarázatot, hogy a vágyak milyen mértékben befolyásolják a döntéshozatalt, és mennyiben vezethetnek szervezeti bűnelkövetéshez. Elméletük bizonyításaként lefolytatott empirikus kutatásuk eredménye azt mutatta, hogy a vágyak kontrollálása kapcsolatban áll a kötelességszegéssel. Arra a következtetésre jutottak, hogy a szervezeti bűnelkövetés ott tud megvalósulni, ahol a bizonytalan és irracionális környezeti tényezők felett az elkövető veszi át az irányítást.

A *neutralizációs elmélet* (a hazai szakirodalomban inkább *sodródás* néven ismert)³⁶ *Sykes* és *Matza* nevéhez köthető. *Matza* a társadalmi kontrollélméleteket alapul véve azt vizsgálta, hogy milyen okai vannak annak, ha gyermek- és fiatalkorúak a bűnelkövetés felé sodródnak, illetve miért nem követnek el deviáns cselekményeket. Azt állította, hogy a fiatalkorúak értik, mi a különbség jó és rossz cselekedett között első deviáns tettük előtt, ám neutralizálják vagy racionalizálják tettük megítélését. *Benson*³⁷ rámutatott arra, hogy mi a különbség neutralizálás és racionalizálás között. A neutralizálásra a bűncselekmény elkövetése előtt kerül sor, az elkövető ezzel biztosítja a maga számára a bűnelkövetéshez szükséges mentális erőt. A racionalizálás,

³⁰ AGNEW, Robert: „A revised strain theory of delinquency” *Social Forces*, 1985/1. 151–167. o.; AGNEW, Robert: Foundation for a general strain theory of crime and delinquency. *Criminology*, 1992/1. 47–88. o.

³¹ MESSNER, Steve – ROSENFELD, Richard: *Crime and the American dream*. (4th ed.) Wadsworth, Belmont, 2007.

³² CLARKE – CORNISH: i. m. 147–185. o.

³³ Az utilitarizmus *Jeremy Bentham* (1748–1832) nevéhez köthető. Elmélete szerint minden emberi cselekedet aszerint történik, hogy milyen valószínűséggel okoz örömet vagy fájdalmat. „Az emberek a jelen és jövő örömeinek valószínűségét a jelen és a jövő fájdalmainak valószínűségével összevetve mérlegelik.” Lásd *ADLER*, Freda – *MUELLER*, Gerhard O.W. – *LAUFER*, William S.: *Kriminológia*. Osiris Kiadó, Budapest, 2002. 93. o.

³⁴ Lásd részletesen *MAROSÁN* György: „A gazdasági döntés evolúciós elméletének néhány kérdése. A döntési helyzet meta- és utóértékelése, mint a döntés alapeleme” *Köz-Gazdaság*, 2011/1. 107–122. o.

³⁵ PIQUERO, Nicole Leeper – EXUM, M. Lyn – SIMPSON, Sally S.: „Integrating the desire-for-control and rational choice theory in a corporate crime context” *Justice Quarterly*, 2005/2. 252–280. o.

³⁶ ADLER – MUELLER – LAUFER: i. m. 235. o.

³⁷ BENSON, Michael: „Denying the guilty mind: Accounting for involvement in a white-collar crime” *Criminology*, 1985/4. 583–607. o.

elszámolás a bűncselekmény elkövetése után arra szolgál, hogy minimalizálják magukon a bűnözői bélyeget. A fehérgalléros elkövetőket tekintve a kutatások többsége a racionalizálás, elszámolás folyamatát vizsgálta. Skyes és Matza³⁸ a neutralizálás öt technikáját írta le: az áldozat létének tagadása, magasabb érdekekre hivatkozás, a felelősség elutasítása, a jogalkalmazók elítélése, valamint a sérelemokozás tagadása. Piquero, Tibbets és Blankenship³⁹ kutatásaiban rámutatott arra is, hogy törvényszegésük esetén idősebb munkavállalók könnyebben alkalmazzák a neutralizációs technikákat, mint fiatalabb kollégáik. Dabney⁴⁰ azt tapasztalta, hogy a racionalizálási technikákat az alkalmazottak egymástól tanulják.

Hangsúlyozandó, hogy a szervezeti bűnözésnek milyen sajátos jellemzői és magyarázatai vannak. Az e területtel foglalkozó kutatók egy része a szervezeti bűnözés egyik okaként az adott szervezet felépítését és működést jelölte meg. Tillman és Pontell⁴¹ azt hangsúlyozta, hogy az ilyen típusú cselekmények gyakrabban fordulnak elő nagyobb vállalatoknál, illetve olyanoknál, amelyek gyors ütemben növekednek, továbbá komplex tulajdonosi szerkezettel rendelkeznek. Egy másik szakirodalmi álláspont a szervezeti folyamatokban lát *kriminogén faktorokat*. Ermann és Ludman⁴² azt állította, hogy egy szervezet különböző pozíciókból épül fel, melyeket helyettesíthető munkavállalók foglalnak el. Minden vállalatnak megvan a maga célja, tevékenységi köre, működési elve, aminek mentén elvár bizonyos viselkedést a munkavállalóktól. Annak ellenére, hogy a célok és a szabályok meghatározottak, a cég felső vezetése nyomást helyezhet az alkalmazottakra, minek következtében azok törvénysértéseket követnek el. A *szervezeti bűnözés ciklusa* alábbi ábrája azt mutatja meg, hogyan sajátítják el az alkalmazottak a cég által elvárt magatartást, amely néha ellentétes ugyan a társadalmi normákkal, ám a munkavállaló ennek ellenére a kívánt magatartást tanúsítja a cég érdekében, amiért a munkáltatója megjutalmazza, ha pedig lebuknak, akkor kirúgja az alkalmazottat, aki könnyen helyettesíthető.

A fentebb bemutatott a fehérgalléros, szervezeti bűnözést magyarázó elméletek jól példázzák, hogy e cselekményeknek milyen sokszínű és változatos az oksága.

A fentiekből kiindulva számos kutató megpróbált integrált magyarázatot találni e jelenségre.⁴³ Az integrált elméletek az 1980-as évektől váltak népszerűvé. *Other People's Money* (Más emberek pénze) című könyvében Cressey⁴⁴ leírta a sikkasztás

³⁸ SYKES – MATZA: i. m. 664–670. o.

³⁹ PIQUERO, Nicole Leeper – TIBBETS, Stephen G. – BLANKENSHIP, Michael B.: „Examining the role of differential association and techniques of neutralization in explaining corporate crime” *Deviant Behavior*, 2005/2. 159–188. o.

⁴⁰ DABNEY, D. A.: „Neutralization and deviance in the workplace: Theft of supplies and medicines by hospital nurses” *Deviant Behavior*, 1995/4. 313–331. o.

⁴¹ TILLMAN, Robert – PONTELL, Henry: „Organizations and fraud in the savings and loan industry” *Social Forces*, 1995/4. 1439–1463. o.

⁴² ERMANN, David M. – LUDMAN, Richard J.: *Corporate and governmental deviance*. (6th ed.) Oxford University Press, New York, 2002.

⁴³ GERBER, Jurg – JENSEN, Eric L. – FRITSCH, Eric J.: „Politics and white-collar crime: Explaining government intervention in the savings and loan scandal” *Critical Criminology*, 1996/2. 59–73. o.

⁴⁴ CRESSEY, Donald R.: *Other people's money: A study in the social psychology of embezzlement*. Free Press, Glencoe, 1953.

okait, melyek a következők: eltírtolt anyagi probléma; a sikkasztás mint lehetőség e probléma rendezésére; egy elkövető, aki birtokában van az e cselekmény elkövetését lehetővé tevő képességeknek; valamint a neutralizálás, melyet az elkövető arra használ, hogy erőt gyűjtsön az elkövetéshez.

1. számú ábra: A szervezeti bűnözés ciklusa⁴⁵

6. A VÁLLALATI BŰNÖZÉS TERJEDELME MAGYARORSZÁGON

A *vállalati bűnözés* terjedelmének meghatározása igen körülményes, hiszen sok cselekmény esetében nincsen közvetlen áldozat, illetve az áldozatok gyakran nincsenek tisztában azzal, hogy bűncselekmény/jogellenes cselekmény sértettjévé váltak. Annak érdekében, hogy képet kaphassunk a szervezeti bűnözés volumenéről, különböző források, nevezetesen a kriminálstatisztikai adatok, a különböző közigazgatási szer-

⁴⁵ Lásd PAYNE, Brian K.: *White-collar Crime. The Essentials*. SAGE Publications, Thousand Oaks, 2013. 285. o.

vek – például a Gazdasági Versenyhivatal, a Magyar Nemzeti Bank a pénzügyek felügyeletéért és a fogyasztóvédelemért felelős alelnökének irányítása alá tartozó egyes szervezeti egységei (Hitelintézeti felügyeleti igazgatóság, Tőkepiaci és piacfelügyeleti igazgatóság), a Nemzeti Adó- és Vámhivatal stb.) – eljárásainak száma, továbbá korábbi kutatási eredmények (például a PricewaterhouseCoopers globális gazdasági bűnözésről készített felmérése) összegzése szükséges.

6.1. A regisztrált gazdasági bűncselekmények

A kriminálstatistikai adatok alapján (lásd 1. számú táblázat) meglehetősen nehéz a gazdasági bűnözés volumenéről bármiféle következtetést levonni. Az egyik felmerülő probléma az, hogy a gazdasági bűncselekmények keretdiszpozíciói és mögöttes ágazati normái folyamatosan módosulnak, mint például az adózás rendjéről szóló törvény vagy a csődeljárásról és felszámolási eljárásról szóló törvény. Az alacsony esetszámok pedig nagymértékű latenciára engednek következtetni. A regisztrált esetek többsége a számvitel rendjének megsértése, a költségvetési csalás és a sikkasztás körébe tartozik. Vannak olyan bűncselekmények is, amelyek esetében évekig nem történt regisztrálás, ilyen például a bennfentes kereskedelem, a gazdasági csalás, a piramisjáték-szervezés, vagy éppen a versenyt korlátozó megállapodás közbeszerzési és koncessziós eljárásban. Annak ellenére, hogy büntetőügy nem indult az utóbbi cselekményekkel kapcsolatban, látni fogjuk, hogy a Gazdasági Versenyhivatal folytatott eljárást kartell-cselekményeket illetően az elmúlt években.

*1. számú táblázat: A regisztrált gazdasági bűncselekmények Magyarországon
2009 és 2014 között*

Bűncselekmény	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Fogyasztók megtévesztése	3	6	3	5	4	8
Áru hamis megjelölése	466	313	191	200	437	97
Az Európai Közösségek pénzügyi érdekeinek megsértése	12	19	30	19	18	15
A számvitel rendjének megsértése	2890	3577	3522	994	584	630
Bennfentes kereskedelem	1	–	1	1	1	–
Csődbűncselekmény	402	295	316	333	311	271
Gazdasági csalás	–	–	–	–	–	1
Gazdasági titok megsértése	13	18	10,021	6	11	2
Hanyag kezelés	6	4	5	7	6	7
Hitelezési csalás	21	24	15	20	4	3
Hűtlen kezelés	54	75	97	92	81	87
Jogosulatlan pénzügyi tevékenység	22	41	20	44	36	15
Költségvetési csalás	1622	2009	1554	1523	2178	2284
Pénzmosás	46	17	13	16	16	21
Piramisjáték szervezése	–	–	–	–	–	1

Rossz minőségű termék forgalomba hozatala	16	16	6	7	7	–
Sikkasztás	4,341	3,966	4,054	4,782	4,332	4634
Tőkebefektetési csalás	–	2	–	–	–	–
Versenyt korlátozó megállapodás közbeszerzési és koncessziós eljárásban	1	–	–	–	–	–

6.2. A Gazdasági Versenyhivatal eljárásai

A Gazdasági Versenyhivatalt (GVH) az Országgyűlés hozta létre *a tisztességtelen piaci magatartás tilalmáról szóló 1990. évi LXXXVI. törvény* elfogadásával. A hivatal a törvény hatályba lépésével egyidejűleg, 1991. január 1-jén kezdte meg működését. A versenyellenes magatartások tilalmának törvénybe iktatását és a szabályok betartása felett örökődő GVH létrehozását a gazdasági hatékonyságot kikényszerítő piaci verseny szabadságának és tisztaságának védelme motiválta.

A jelenleg hatályos versenytörvény, *az 1996. évi LVII. törvény a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról*, 1997. január 1-jén lépett hatályba. Magyarország uniós csatlakozásával a GVH tagja lett az Európai Versenyhálózatnak, és bekerült az uniós versenyjog alkalmazói közé. A GVH kiemelkedő szerepet játszik a piacgazdaság működésében azzal, hogy a köz érdekében, a hosszú távú fogyasztói jólétet, és így a versenyképességet is növelő módon érvényt szerez a hatáskörébe tartozó versenyjogi rendelkezéseknek, valamint hogy elősegíti a versenyt megteremteni vagy pótolni hivatott állami szabályozás kialakítását. A GVH-nak a verseny védelme érdekében folytatott tevékenysége alapvetően három pillérré épül: versenyfelügyeleti munkája során érvényesíti a magyar versenytörvény és az uniós versenyjog szabályait, versenypártolás keretében a rendelkezésére álló eszközökkel igyekszik a verseny érdekében befolyásolni az állami döntéseket, illetve a verseny társadalmi elfogadottsága érdekében a versenypolitikai ismeretek terjesztésével, valamint a verseny közgazdasági és jogi kérdéseivel foglalkozó szakmai közélet fejlesztésével hozzájárul a versenykultúra fejlesztéséhez.⁴⁶

2. számú táblázat: A GVH által indított ügyek száma 2011–2015 között

	Ügyszám 2011	Ügyszám 2012	Ügyszám 2013	Ügyszám 2014	Ügyszám 2015
Tisztességtelen kereskedelmi gyakorlat	n. a.	51	62	66	66
Versenyt korlátozó megállapodás	n. a.	6	11	17	12
Erőfölénnyel való visszaélés	n. a.	5	5	6	8

⁴⁶ www.gvh.hu

Összefonódások ellenőrzése	n. a.	38	31	36	54
Összesen	109	100	109	125	140

Ahogy az a 2. számú táblázatban látható, a GVH évente 6–12 esetben indított eljárást versenykorlátozó megállapodásokra vonatkozó szabályok megsértése kapcsán. Az elmúlt évek tendenciája, hogy a kartellezésekkel kapcsolatos jelzések jelentős része (kb. 60–65%-a) közbeszerzési eljárásokkal összefüggésben érkezett a hivatalhoz, elsősorban az uniós finanszírozású programokhoz kapcsolódó közbeszerzések körét érintve. A GVH jelentős számú fogyasztóvédelmi típusú ügyben járt el, amelyek sokféle termékre és szolgáltatásra vonatkoztak (probiotikumokra, mágneses alvópárnákra és karkötőkre, UV lámpákra, étrend-kiegészítőkre vonatkozó, megalapozatlan gyógyhatásra és egészségi állapot befolyásolására irányuló állítással kapcsolatos ügyek). A további ügyek olyan piacokat érintettek, mint a pénzügyi szolgáltatások, a kiskereskedelmi piac, a közlekedési szektor, a szállásközvetítés, valamint a kozmetikai termékek és az élelmiszerek.

	Kiszabott bírság (millió Ft) 2011	Kiszabott bírság (millió Ft) 2012	Kiszabott bírság (millió Ft) 2013	Kiszabott bírság (millió Ft) 2014	Kiszabott bírság (millió Ft) 2015
Versenykorlátozó ügyekben	84,5	1250	10 588,9	5754,9	3350,7

6.2.1. Esettanulmányok – kartellügyek a GVH eljárásaiban

2010-ben fejeződött be az ún. *malomkartell* néven ismert ügy,⁴⁷ melyben 16 magyarországi gabonafeldolgozó vállalkozás a gazdasági verseny korlátozását célzó egységes és folyamatos, összetett jogsértést valósított meg, amikor 2005 februárjától 2008 áprilisáig egyeztették egymással egyes malmi búzaőrlemények árát, illetve azok árának változtatását, valamint egymás piacának meg nem támadására tett vállalásukkal felosztották egymás között a piacot. 2010. október 28-án „kőkemény” kartellben való részvétel miatt összesen közel 2,3 milliárd forint bírságot szabott ki a GVH. A kartell, ezen belül az ár- és piacfelosztó megállapodás a legsúlyosabb jogsértésnek minősül a versenyjogban, amely az érintett termékek vásárlóit, adott esetben a fogyasztókat károsíthatja. A GVH által feltárt kartell elsősorban a magyar fogyasztásban alapvető élelmiszeripari terméknek minősülő étkezési búzaliszt piacát érintette. A GVH a súlyos jogsértést elkövető vállalkozásokkal szembeni bírság kiszabása során figyelemmel volt többek között az adott élelmiszergazdasági ágazat sajátosságaira, és egyes vállalkozások különösen nehéz pénzügyi helyzetére is.

⁴⁷ Vj-69/2008. számú GVH ügy iratai alapján.

2015-ben történt döntés az ún. *gyógyszerkartell* ügyében.⁴⁸ Az ügy még 2011. novemberében kezdődött, amikor a Budapesti Egészségközpont Zrt. évente ötmilliárd forint értékben írt ki gyorsított meghívásos közbeszerzési eljárást a Fővárosi Önkormányzathoz tartozó 12 kórház számára. A gyógyszerek és infúziós oldatok szállítására vonatkozó pályázatban külső szakértőként részt vett a PharmAudit Kft., amely tulajdonképpen a kiírásra jelentkező gyógyszernagykereskedők összejátszását szervezte meg a Mezadin Piackutató és Marketing-kommunikációs Kft. segítségével. A pályázati feltételeket mindössze az EUROMEDIC-PHARMA Gyógyszernagykereskedelmi Zrt., a HUNGAROPHARMA Gyógyszerkereskedelmi Zrt. és a TEVA Gyógyszergyár Zrt. tudta teljesíteni, így a keretmegállapodásos közbeszerzési eljárás során csak e három nagykereskedő tudott indulni. A GVH döntése szerint jogsértést követett el a három gyógyszer-nagykereskedő cég, a két tanácsadó vállalkozás közreműködésével. Előbbiek befolyásolták a gyógyszerbeszerzésre kiírt közbeszerzési pályázatot, mert árait egyeztetették ajánlataik benyújtása előtt, és felosztották egymás között a piacot. Az elmarasztalt vállalkozások közösen érték el a pályázati kiírás módosítását úgy, hogy a pályázati feltételeknek csupán az EUROMEDIC-PHARMA, a HUNGAROPHARMA és a TEVA tudjon megfelelni. A kiíró a módosítást az eljárás alá vontak érdekei szerint hajtotta végre – figyelemmel a kartelltagok háttéralkuira –, ami azt eredményezte, hogy a többi potenciális pályázót, így más gyógyszergyárakat távol tartottak a tendertől. Ezt követően a PharmAudit Kft. koordinálásával a három nagykereskedő felosztotta egymás között a 12 fővárosi kórház számára kiírt pályázatban meghatározott 919 hatóanyagot annak érdekében, hogy mindannyian az általuk megfelelőnek tartott arányban legyenek a tender nyertesei. A jogsértésért közel 2,5 milliárd forint bírságot szabott ki a GVH.

A Gazdasági Versenyhivatal döntése szerint a Magyar Bankszövetség (Bankszövetség) – a Nemzetközi Bankárképző Központ Zrt. (Bankárképző) közreműködésével – 12 éven át a verseny korlátozására alkalmas módon működtette a „BankAdat” adatbázist, így lehetővé tette a bankok számára, hogy egyedi, üzleti titoknak minősülő, stratégiai adatokat osszanak meg egymással.⁴⁹ Az ún. *információskartell*ben a GVH szerint a BankAdat keretében megvalósult információáramlás horizontális információcserének minősül, amely sérti mind a magyar, mind az uniós versenyjogi szabályokat. A Bankszövetség tagjai által az adatbázisban megosztott egyedi, üzleti titkoknak minősülő, stratégiai adatok (például mennyiségekre, költségekre, keresletre, nyereségségre vonatkozó adatok) biztosították, hogy a pénzügyi intézetek naprakész információval rendelkezzenek a piacról, a piaci folyamatokról, versenytársaik teljesítményéről, üzletpolitikájáról, illetve stratégiájáról. Az elérhető információkat az érintett pénzügyi intézetek elsősorban az üzleti tervezésnél, a stratégiaalkotásnál és a termékfejlesztésnél használták fel. A jogsértésért a GVH összesen 4,015 milliárd forint bírságot szabott ki 2016. január 12-én.

⁴⁸ Vj/28/2013. számú GVH ügy iratai alapján.

⁴⁹ Vj/8/2012. számú GVH ügy iratai alapján.

7. A KONTROLL ÉS MEGELŐZÉS KÉRDÉSEI

A szervezeti bűnözés kontrolljának egyik kihívása abból adódik, hogy a vállalati vezetők többnyire elkülönülnek a törvényeket sértő határozatoktól, így néha lehetetlennek tűnik bizonyítani a szándékukat. Vannak olyan esetek is, amikor egy bank elleni nyomozás negatív hatással lenne a gazdaságra, ezért problémás a vizsgálat elrendelése és lefolytatása.⁵⁰ A szervezeti keretek közötti elkövetésből fakadó problémák a fentiekben is bemutatott felelősségi kérdések, hiszen beszélhetünk objektív felelősségről, helyettesítő felelősségről, a jogi személyek büntetőjogi felelősségéről, melyet hazánkban a *2001. évi CIV. törvény* szabályoz, a különböző *compliance* típusú eszközökről, *John Braithwaite* szabályozási piramisában szereplő rezponzív szabályozásról, vagy éppen a *whistleblowerek*, vagyis a közérdekű bejelentők által kiderült esetek sorsáról és kezeléséről. A vállalatok jogi felelőssége azt jelenti, hogy egy vállalat milyen mértékben felel az alkalmazottak tevékenységéért. Az angolszász jog alapvetően két fajtáját különbözteti meg a vállalati felelősségnek. Az objektív felelősség kötelező felelősséget ró a cégre abban az esetben, ha a munkavállaló tevékenysége kárt, sérülést vagy halált okoz, akkor is, ha a cselekmény nem volt szándékos. Ezt használják arra, hogy megakadályozzák a cselekmény újbóli előfordulását. Például ha egy étterem lejárt ételeket kínál, a séfet vezetheti az a szándék, hogy a tulajdonos kedvében járjon, így ahelyett hogy eldobja a lejárt terméket, ételt készít belőle, és ezzel a vendégeket kiteszi a gyomorrontásnak, egyéb betegségek, vagy akár a halál veszélyének. A séf nem akart semmit illegálisan csinálni, ha azonban végül egy vendég megbetegszik, akkor az étterem tulajdonosa a felelős a séf tevékenységéért.

A helyettesítő felelősség azt jelenti, hogy munkáltató felelős a munkavállaló tevékenységéért, amikor a munkavállaló gondatlan módon jár el. Például ha egy munkavállaló munkaabéd közben alkoholt fogyaszt, és az ebédet követően autóba ül és balesetet okoz, az általa okozott károkért, sérülésekért vagy halálért a munkáltató tartozik felelősséggel. Ez akkor is igaz, ha a munkáltató nem tudta, hogy a munkatársa ivott a munkaideje alatt.

Hazánkban 2001-ben fogadták el és 2004. május 1-jétől hatályos a jogi személyek büntetőjogi felelősségét szabályozó joganyag. A felelősségre vonás alapja, hogy a bűncselekményt a jogi személy szerve vagy képviselője a jogi személy érdekében követte el, vagy a szervezet nevében olyan személy az eljáró, aki döntéshozatali hatáskörrel rendelkezik. A szervezet felelősségének megállapítása nem zárja ki ugyanazon bűncselekmény miatt egy természetes személy felelősségre vonását tettesként, felbujtóként vagy bűnsegédként (ún. *felelősségkumuláció*). Hazánkban is egy természetes személy magatartása alapozza meg a szervezet felelősségét. Szükséges, hogy az elkövetés a jogi személy javára előny szerzését célozza vagy eredményezze, vagy a bűncselekményt a jogi személy felhasználásával kövessék el. Továbbá hogy a bűncselekményt a jogi személy vezető tisztségviselője vagy a képviselőre feljogosított tagja, alkalmazottja, illetve tisztségviselője, cégvezetője, valamint felügyelőbizottsá-

⁵⁰ <https://www.nytimes.com/2019/04/22/business/dealbook/elizabeth-warren-finance-executives.html>

gának tagja, illetve ezek megbízottja a jogi személy tevékenységi körében kövesse el, valamint hogy a jogi személy tagja vagy alkalmazottja a jogi személy tevékenységi körében kövesse el cselekményét, és a vezető tisztségviselő, a cégvezető, illetve a felügyelőbizottság irányítási vagy ellenőrzési kötelezettségének teljesítése a bűncselekmény elkövetését megakadályozhatta volna (lásd 2.§). E szabályozás is az indirekt felelősségrevonási modellt alkalmazza, vagyis a jogi személy büntetőjogi felelősségre vonására akkor kerülhet sor, ha egy természetes személy felelősségre vonása is megtörténik [lásd. 3. § (1) bekezdés]. Ez esetben a jogi személlyel szemben az alábbi intézkedéseket lehet alkalmazni: a jogi személy megszüntetése, a jogi személy tevékenységének korlátozása vagy pénzbírság kiszabása.

Az üzleti életben egyre elterjedtebb a *compliance* típusú eszközök használata. A fogalom magába foglalja, hogy a cégeknél a szabályoknak való megfelelés igénye mind a belső normák, mind a belső döntések és a tranzakciók szintjén megtalálható. A vállalati bűnözés a szabályozással szembeni engedetlenség, vagy éppen a szabályok figyelmen kívül hagyása (*non compliance*). A *compliance* szabályozásnak alapvetően két típusát különböztetjük meg: az ún. *rule based* vagyis a konkrét szabályok alapján mederben és keretek közé rendezett piaci magatartásokat, illetve az ún. *principle based*, vagyis az elvek mentén felépített piaci szabályrendszert, amely alapvetően deregulatív.

Magyarországon a szervezeti bűnözés elsődleges kontrolleszköze a különböző közigazgatási szabályozó szervek munkája, így a piacfelügyeleti eszközök (pl. fogyasztóvédelem, versenyfelügyelet), pénzügyi felügyelet, biztosítási felügyelet és az üzleti etika. A másodlagos szabályozók a büntetőjogi eszközök (nemzetközi és belső büntetőjogi normák), *ultima ratio* jelleggel.